

Maciej Jońca

(University of Łomża, Poland)

<https://orcid.org/0000-0003-4982-8936>

e-mail: mjonca@al.edu.pl

Zagadka stylu. Uwagi na marginesie monografii Pauliny
Byzdry-Kusz: *Stanisław Łoś (1890–1974).
Życie i działalność akademicka w Katolickim Uniwersytecie
Lubelskim*, Lublin 2023, Wydawnictwo KUL, ss. 208

The Mystery of Style. Notes on the Margins of a Monograph by Paulina Byzdra-Kusz: Stanisław Łoś (1890–1974). Życie i działalność akademicka w Katolickim Uniwersytecie Lubelskim, Lublin 2023, Wydawnictwo KUL, pp. 208

ABSTRACT

This article presents reflections on the monograph *Stanisław Łoś (1890–1974). Life and Academic Activity at the Catholic University of Lublin*, authored by Paulina Byzdra-Kusz. The work is unique because it is the first biography of this great intellectual and populariser of knowledge of antiquity published in book form. Salmon's readers have passionately explored the mystery of his unique writing style. Paulina Byzdra-Kusz does not attempt

PUBLICATION INFO				
			 UNIWERSYTET ŁOMŻYŃSKI	e-ISSN: 2449-8467 ISSN: 2082-6060
				
THE AUTHOR'S ADDRESS: Maciej Jońca, the Faculty of Law and Administration of the University of Łomża, 14 Akademicka Street, Łomża 18-400, Poland				
SOURCE OF FUNDING: Statutory Research of the Faculty of Law and Administration of the University of Łomża				
SUBMITTED: 2024.04.21		ACCEPTED: 2025.08.20		PUBLISHED ONLINE: 2025.10.31
WEBSITE OF THE JOURNAL: https://journals.umcs.pl/rh			EDITORIAL COMMITTEE e-mail: reshistorica@umcs.pl	
 DIRECTORY OF OPEN ACCESS JOURNALS			 EUROPEAN REFERENCE INDEX FOR THE HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES	

to answer the question of how and from whom he learned to write like this. An attempt to find an answer to it is the aim of this article.

Key words: Jan Stanisław Łoś, historiography, Galician conservatism, Mark Antony

STRESZCZENIE

Artykuł prezentuje refleksje nad monografią *Stanisław Łoś (1890–1974). Życie i działalność akademicka w Katolickim Uniwersytecie Lubelskim*, której autorką jest Paulina Byzdra-Kusz. Praca jest wyjątkowa, ponieważ stanowi pierwszą wydaną w formie książkowej biografię tego wielkiego intelektualisty i popularyzatora wiedzy o antyku. Czytelnicy Łośa z pasją zgłębiali tajemnicę jego niepowtarzalnego stylu pisarskiego. Paulina Byzdra-Kusz nie podejmuje się odpowiedzi na pytanie, jak i od kogo nauczył się tak pisać. Próba znalezienia na nie odpowiedzi jest celem niniejszego artykułu.

Słowa kluczowe: Jan Stanisław Łoś, historiografia, konserwatyizm galicyjski, Marek Antoniusz

WPROWADZENIE

Jan Stanisław Łoś należy do tych wybitnych polskich intelektualistów XX w., których dorobek od wielu lat cieszy się niesłabnącą sympatią czytelników i zarazem pozostaje słabo zauważalny w rodzimym piśmiennictwie naukowym¹. Polski odbiorca kojarzy tego autora przede wszystkim dzięki zbiorom kapitalnych esejów: *Hellada na przełomie*², *Sylwetki rzymskie*³, *Rzym na rozdrożu. Studium monograficzne o Katonie Starszym*⁴ oraz *Świat historyków starożytnych*⁵. Człowiek, który po roku 1945 na wiele lat stał się jedną z wizytówek Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, nie doczekał się książki pamiątkowej, chociaż przed odejściem na emeryturę zorganizowano dlań skromną akademię. Czasy nie sprzyjały temu, by wydobywać i eksponować jego zasługi dla odrodzonego w roku 1918 państwa polskiego, podkreślać trafność sądów związanych z koniecznością podjęcia polsko-ukraińskiego dialogu czy też wychwalać

¹ Jego przekład dzieła Katona Starszego nie wywołał w specjalistycznym piśmiennictwie należytego rezonansu. Cf. Marcus Porcius Cato, *O gospodarstwie wiejskim*, tłum. i oprac. J.S. Łoś, Wrocław 1956.

² J.S. Łoś, *Hellada na przełomie*, wyd. 1, Warszawa 1938 (wyd. 2, Warszawa 1939; wyd. 3, Lublin 2012).

³ Idem, *Rzym na rozdrożu. Studium monograficzne o Katonie Starszym*, wyd. 1, Warszawa 1960 (wyd. 2, Lublin 2009).

⁴ Idem, *Sylwetki rzymskie*, wyd. 1, Warszawa 1958 (wyd. 2, Lublin 2007).

⁵ Idem, *Świat historyków starożytnych*, wyd. 1, Kraków 1968 (wyd. 2, Lublin 2013).

gospodarskie sukcesy, którymi szczycił się jako dziedzic podlubelskiego majątku Niemce.

Na szczęście w ostatnich latach nastąpiło wzmożenie zainteresowania uczonych tą wyjątkową osobowością. Jedną z pionierek badań nad rozległą spuścizną intelektualną byłego dziedzica dóbr w Niemcach jest pani dr Paulina Byzdra-Kusz z Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego. Zawdzięczamy jej monografię *Jan Stanisław Łoś wobec kwestii ukraińskiej (1918–1939): analiza myśli społeczno-politycznej*⁶ oraz kilka pomniejszych opracowań⁷. Poglądy na tzw. sprawę ukraińską⁸ oraz wspomnienia Łosia opracowali prof. Maciej Marszał i Sylwia Wójtowicz⁹. Niżej podpisany miał tymczasem skromny udział w tym, że w roku 2022 ukazały się dwa zbiory rozproszonych studiów Łosia: *Szkice z historii kultury*¹⁰ oraz *Recenzje i polemiki*¹¹.

W roku 2023 do rąk czytelników trafiła pierwsza naukowa monografia Jana Stanisława Łosia. Jej autorką jest wspomniana już Paulina Byzdra-Kusz. Tytuł dzieła akcentuje związki Łosia z KUL-em¹². Za wyborem takiej optyki przemawia sporo argumentów. Jako uczony i szeroko znany publicysta bohater recenzowanej pracy zaistniał po roku 1945. Do tego okresu odnoszą się zbadane przez autorkę materiały zachowane w Archiwum KUL¹³ oraz w Oddziale Zbiorów Specjalnych Biblioteki Uniwersyteckiej KUL¹⁴. Nie pominęła ona wszelako innych również płaszczyzn życia i działalności hrabiego. Opisano jego młode lata, doświadczenia w służbie dyplomatycznej oraz sposoby gospodarowania majątkiem Niemce. Recenzowana monografia podzielona została na trzy rozdziały:

⁶ P. Byzdra-Kusz, *Jan Stanisław Łoś wobec kwestii ukraińskiej (1918–1939): analiza myśli społeczno-politycznej*, Lublin 2010.

⁷ Np. vide: eadem, *Okupacyjna codzienność dworu ziemiańskiego na Lubelszczyźnie na przykładzie majątku Łosiów z Niemiec (1939–1944)*, „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska. Sectio F” 2022, 77, s. 257–294; П. Биздра-Куш, *Приватне листування польського дипломата Я.С. Лося з ієрархами Української греко-католицької церкви*, „Український історичний журнал” 2023, 5, s. 37–50.

⁸ J.S. Łoś, *Sprawa ukraińska. Wybór pism*, oprac. M. Marszał, S. Wójtowicz, Warszawa 2012.

⁹ Idem, „Świat w mych oczach dwukrotnie się zawalił...”. *Wspomnienia dyplomaty*, red. i wstęp M. Marszał, S. Wójtowicz, posłowie M. Łoś, Kraków–Warszawa 2017.

¹⁰ Idem, *Szkice z historii kultury*, Lublin 2022.

¹¹ Idem, *Recenzje i polemiki*, Lublin 2022.

¹² Cf. P. Byzdra-Kusz, *Stanisław*, s. 9.

¹³ Archiwum Uniwersyteckie Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II, Akta osobowe pracowników, Łoś Jan Stanisław (1945–1974), sygn. A-290.

¹⁴ Oddział Zbiorów Specjalnych Biblioteki Uniwersyteckiej Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II [dalej: BKUL], rkps 2695–2744.

„Dyplomata, publicysta, ziemianin”¹⁵, „Wykładowca i pracownik KUL”¹⁶ oraz „Naukowiec, popularyzator, tłumacz”¹⁷.

KLUCZOWE PYTANIE

Lektura dzieła Pauliny Byzdry-Kusz silnie pobudza intelektualnie. Autorka wydobywa bowiem wiele informacji z życiorysu Łosia, które pozwalają lepiej zrozumieć jego intelektualną postawę, a także poznać otoczenie, które miało wpływ na jej formację. W narracji nie widać prób ucieczki od tematów trudnych, jak kontakty z przedstawicielami wojsk okupacyjnych w okresie II wojny światowej czy relacje z Urzędem Bezpieczeństwa po roku 1945. Wystawia jej to jak najlepsze świadectwo. Chociaż w wielu miejscach swego dzieła Paulina Byzdra-Kusz ewidentnie manifestuje osobistą sympatię do opisywanej przez siebie postaci, nic nie zostało „zamiecione pod dywan”.

Autorka nie jest z wykształcenia prawniczką, jak jej bohater. W monografii pomieściła jednak mnóstwo informacji dla historyka prawa ciekawych. Zaskakujące jest na przykład stwierdzenie (szkoda, że niepoparte odesłaniem do żadnego źródła) odnoszące się do powojennych wyborów Łosia: „nie szukał zatrudnienia w wymiarze sprawiedliwości, ponieważ nie akceptował funkcjonującej w polskim prawodawstwie kary śmierci”¹⁸. Przy okazji omawiania prób zdefiniowania politycznego statusu Galicji Wschodniej pojawia się nazwisko ważnego dla cywilistów lwowskiego i lubelskiego profesora Romana Longchamps de Brier¹⁹. W jednym z przypisów ukrył się tymczasem były student KUL i stalinowski zbrodniarz Adam Humer²⁰. Do niedawna kompletnie nieznanym w środowisku romanistycznym epizodem z życia Łosia jest jego uczestnictwo w pracach seminarium prowadzonego przez Rafała Taubenchlaga²¹. O tym Paulina Byzdra-Kusz pisze wiele i ciekawie.

¹⁵ P. Byzdra-Kusz, *Stanisław*, s. 13–57.

¹⁶ *Ibidem*, s. 59–114.

¹⁷ *Ibidem*, s. 115–138.

¹⁸ *Ibidem*, s. 27.

¹⁹ *Ibidem*, s. 30.

²⁰ *Ibidem*, s. 54 przyp. 159. Związkom Humera z Lublinem i KUL-em poświęcono jeden z rozdziałów w monografii: M. Jońca, *Historia prawa w przezroczach*, Gdańsk 2025.

²¹ P. Byzdra-Kusz, *Stanisław*, s. 89. Wątek ten już po ukazaniu się recenzowanej pracy (i dzięki niej), a przed wydaniem niniejszej recenzji, zbadała i opisała: P. Masternak, *Jan Stanisław Łoś i jego nieudana próba zdobycia habilitacji*, „Zeszyty Prawnicze” 2024, 24, 4, s. 93–110. Co ciekawe, nie zachował się nawet ślad formalnych czy nawet półformalnych relacji pomiędzy prawnikiem Łosiem oraz Katedrą Prawa Rzymskiego KUL. Cf. M. Jońca,

Zaletą autorki jest jej wyczulenie na interesujące szczegóły. Zauważa na przykład:

W czasie pierwszego roku akademickiego zapoznał się z młodszym od siebie Oskarem Haleckim, który mieszkał już wówczas w stolicy Austro-Węgier. Ten ostatni, choć już jesienią 1909 r. wyjechał z Wiednia na stałe, by po raz pierwszy zobaczyć Polskę i podjąć studia na Uniwersytecie Jagiellońskim, korespondował ze Stanisławem przez długie lata²².

To istotne dla badań nad życiem i spuścizną Łosia, jako że właśnie Oskarowi Haleckiemu poświęci on swoje nigdy niewydane *opus magnum* zatytułowane *Imperator Caesar Augustus*²³ (nawiasem mówiąc, tytułowanie go „testamentowym spadkobiercą Juliusza Cezara”, choć poprawne historycznie, trudno uzasadnić przy pomocy legalistycznego instrumentarium²⁴), chociaż po roku 1945 kontakty obu panów zostaną zredukowane do minimum.

Kilka pytań pozostawia wszelako autorka bez przekonującej odpowiedzi. Należy do nich zagadka fenomenalnego stylu pisarskiego hrabiego. Obiektywni odbiorcy prac Jana Stanisława Łosia²⁵ wręcz rozpiływali się w zachwytach nad niepowtarzalnym sposobem narracji tego autora. W omówieniu *Sylwetek rzymskich* Paweł Jasienica zauważa:

jak przystało na miłośnika kultury klasycznej, profesor Łoś zalicza dziejopisarstwo do literatury pięknej. Nie rozprawia o nim teoretycznie, ale świadczy czynem. Ani jednym słowem nie chwali się, że zwieździł owe księgozbiory dzieł fachowych, całą „kuchnię” chowa gdzieś

Katedra Prawa rzymskiego, w: Księga jubileuszowa z okazji 90-lecia Wydziału Prawa, Prawa Kanonicznego i Administracji KUL, red. A. Dębiński et al., Lublin 2008, s. 77–100.

²² P. Byzdra-Kusz, *Stanisław*, s. 19.

²³ BKUL, rkps 2695.

²⁴ P. Byzdra-Kusz, *Stanisław*, s. 48.

²⁵ W latach pięćdziesiątych XX w. ukazały się napastliwe teksty krytykujące Jana Stanisława Łosia. Ich autorem był Adam Schaff. W roku 1958, odnosząc się do treści *Sylwetek rzymskich*, Paweł Jasienica stwierdził: „na szczęście zaniechano już u nas dziecinady, polegającej na politycznym traktowaniu platonicznych sentymentów” (P. Jasienica, *Tylko o historii*, Warszawa 2009, s. 52). Za chwilę jednak autor ten zarzuca Łosiowi... rasizm – *ibidem*, s. 53. Cf. J. Domański, M. Jońca, *W drodze na ozorki, w: Rozmowy o prawie rzymskim i historii prawa*, red. M. Jońca, Lublin 2021, s. 86: „sekowali go marksieści, którzy zawodowo zajmowali się starożytnością. Zarzucali mu różne rzeczy, pisali złośliwości o faworyzowaniu przez arystokratę współczesnego nobilów rzymskich. A potem i oni nawrócili się z marksizmu, przynajmniej niektórzy. Takie to były czasy, tak to się one wtedy zmieniały, a z nim i ludzie...”.

w zakamarkach swojego warsztatu. Chodzi sobie po tym Rzymie (z przyległościami) jak po własnym mieszkaniu, zna go o wiele lepiej niż ja Warszawę, o Scypionach, Katonach i Emiliuszach rozprawia niczym o kumach z naprzeciwnika²⁶.

Prof. Krystyna Zarzycka-Stańczak zwykła mawiać o Łosiu „mój mistrz”²⁷. Dobre świadectwo wystawił mu również współpracujący z Łosiem w młodości prof. Juliusz Domański²⁸. Pamięć o swoim nauczycielu krzewił również niezmordowanie prof. Edward Zwolski – jedyny „formalny” uczeń hrabiego, który 31 stycznia 1955 r. obronił napisaną pod jego kierunkiem pracę magisterską z historii pt. *Rzymska poezja złotego wieku na usługach propagandy Augusta*²⁹.

MISTRZOWIE

Proza Jana Stanisława Łosia od lat uwodzi³⁰. Kiedy i w jaki sposób nauczył się tak pisać? Paulina Byzdra-Kusz zauważa, że pod względem metodologicznym w jego opracowaniach odbija się wizja pisania o historii

²⁶ P. Jasienica, *op. cit.*, s. 41.

²⁷ Informację tę przekazała mi filolog klasyczna z KUL-u dr Agata Łuka, która uczęszczała na wykłady prof. K. Zarzyckiej-Stańczak. Prace filologiczne napisane przez tę uczoną wykazują pod kątem narracyjnym wiele zbieżności do stylu mistrza. Zbiory esejów Łosia są w nich cytowane na równi z pracami „poważnymi”. Vide: K. Zarzycka-Stańczak, *Z badań nad pierwszym zbiorem pieśni Horacego*, Wrocław 1969; eadem, *Iterum digna legi: przybliżenia wergilińskie*, Lublin 1995; eadem, *Idem aliter: przybliżenia owidiańskie*, Lublin 1999.

²⁸ J. Domański, *Między filozofią a filologią. Wspomnienia*, Warszawa 2012, s. 143: „historyk starożytności profesor Stanisław Łoś z KUL, wytworny i odznaczający się subtelnym dowcipem arystokrata”.

²⁹ Jej podstawowe tezy ogłosił po latach w formie artykułu. Vide: E. Zwolski, *Akcenty propagandowe w poezji augustowskiej*, „Roczniki Humanistyczne” 1966, 14, 3, s. 49–71. Mistrzowi poświęcił po jego śmierci nostalgiczne wspomnienie. Vide: E. Zwolski, *Jan Stanisław Łoś*, „Summarium” 1974, 23, 3, s. 289–291.

³⁰ Jego styl pisarski jest tak niepowtarzalny i spójny zarazem, że często trudno odróżnić jego dzieła autorskie od przekładów. Autorka biografii profesora zauważa: „Nie wszystkie teksty Łosia, przechowywane dziś w Bibliotece Uniwersyteckiej KUL, zostały upublicznione za jego życia, a niektóre nigdy nie ujrzały światła dziennego. Większość z nich dotyczy czasów antycznych, np. *Sprawa agrarna w Grecji epoki przełomu*, *Religia perska za Achemenidów* oraz *Antוניusz*, traktujący o zmaganiach Marka Antoniusza z Oktawianem Augustem” (P. Byzdra-Kusz, *Stanisław*, s. 131). Dwie pierwsze prace to monografie. Trzecia nią nie jest. W wybrakowanej teczce (nie zachowało się pierwszych osiem stron) opatrzonej tytułem „Marek Antoniusz” znajduje się przekład biografii triumwira sporządzonej przez Plutarcha z Cheronei. Cf. BKUL, rkps 2718.

Marcelego Handelsmana³¹. Wyjaśnienie to, choć niepozbawione finezji, niestety nie satysfakcjonuje. Zapewne pewne zbieżności w prozie obu uczonych można dostrzec³². Łączy ich bez wątpienia również szerokość horyzontów oraz wszechstronność prowadzonych badań³³. Niemniej wpływ Handelsmana na Łosia jest mało prawdopodobny. W spuściźnie tego ostatniego nie zachowały się dowody na to, by utrzymywał jakieś bliższe relacje z przedstawicielami stołecznej szkoły historycznej. Jako oddany wielbiciel twórczości Łosia nie będę zapewne obiektywny, ale pójdę dalej i poważę się na aroganckie stwierdzenie: nie ta skala, nie ten „kaliber”. Łoś był nader wybredny, jeżeli chodzi o dobór mistrzów. Moim zdaniem również żaden z wymienionych przez autorkę uczniów warszawskiego historyka (Stanisław Arnold, Tadeusz Manteuffel, Marian Małowist) w swym pisarskim warsztacie nie zbliżył się do poziomu uczonego z Lublina.

Dlatego uważam, że klucza do zrozumienia szerokiej perspektywy Łosia, jego umiłowania potocznej frazy oraz skłonności do nieoczekiwanych porównań nie należy poszukiwać w Warszawie, tylko w Wiedniu. W czasie studiów prawniczych w stolicy Austro-Węgier Łoś nasiąkł wartościami, które po latach pozwoliły mu na wygłaszanie obrazoburczych twierdzeń w rodzaju: „najlepszy ustrój: Austria, za Franciszka Józefa”³⁴. To tam został jednym z tych, którzy definiowali siebie jako *Vindobonna educati*. W czasach austriackich nawiązał relacje z dwoma filarami galicyjskiego konserwatyzmu: Wojciechem Dzieduszyckim³⁵ oraz Michałem Borzyńskim³⁶. Obaj wymienieni – co jest charakterystyczne dla tamtych czasów – z wykształcenia byli prawnikami.

W wydanych w roku 2017 wspomnieniach nazwał Łoś Dzieduszyckiego „osobistym mistrzem politycznego myślenia”³⁷. Podobnie jak inni wielbiciele tego oryginała jeszcze po latach dostrzegał w nim „człowieka o typie mędrca w znaczeniu starohelleńskim”³⁸, który „nie widział często drzew, obejmował za to wzrokiem cały las, gdy ten był jeszcze świeżo

³¹ P. Byzdra-Kusz, *Stanisław*, s. 135.

³² Cf. T. Pawelec, *Myśl metodologiczna Marcelego Handelsmana*, Lublin 1994.

³³ Cf. R. Michałowski, *Mediewistyka w Instytucie Historycznym Uniwersytetu Warszawskiego*, w: *Historia na Uniwersytecie Warszawskim. Materiały konferencji naukowej z okazji jubileuszu 80-lecia Instytutu Historycznego Uniwersytetu Warszawskiego*, Warszawa, 21 października 2010 r., red. M. Koczerska, J. Adamczyk, Warszawa 2012, s. 25.

³⁴ Cf. *ibidem*, s. 101.

³⁵ Cf. *ibidem*, s. 19.

³⁶ Cf. *ibidem*, s. 29.

³⁷ J.S. Łoś, „Świat”, s. 196.

³⁸ *Ibidem*, s. 332.

zieleniejącym zagajnikiem”³⁹. Na sposób Dzeduszyckiego postrzegał świat również autor *Hellady na przełomie* czy *Sylwetek rzymskich*, kiedy opisywał losy wyjątkowych ludów i wybitnych jednostek. Nieważne, czy chodziło o dzieje wojny peloponeskiej⁴⁰ czy też tarapaty, w jakie wpadł sędziwy Ludwik XIV u schyłku swego panowania⁴¹. Towarzyszyła mu również charakterystyczna dla mędrca z Jezupola pogoda ducha⁴², którą manifestował zarówno w życiu codziennym, jak i w swoim pisarstwie. Od Michała Bobrzyńskiego mógł się tymczasem nauczyć niezależności myślenia oraz wstrzymywania się od pochopnych sądów⁴³. Słusznie charakteryzuje ten typ pisarstwa historycznego Paweł Jasienica: „profesor Łoś przedstawia fakty, które potrafimy tylko zauważyć i opisać, lecz nie zdołamy ich przyczynowo wyjaśnić”⁴⁴.

Jako historyka Łośa zawsze interesowały procesy, ich przyczyny oraz konsekwencje, a nie suche fakty. Z wysoka przyglądał się zdarzeniom, zamiast skrupulatnie zestawiać daty pod sznurek. Kto się dobrze przyjrzy, bez trudu dostrzeże, iż jego proza łączy frywolny styl bycia Dzeduszyckiego z chłodnymi, a wręcz bezlitosnymi momentami, kalkulacjami Bobrzyńskiego⁴⁵. Wątki obecne w pismach obu autorów ich wychowanek przetwarzał i powielał przez całe swe długie życie. Reszty dopełnił niepowtarzalny narracyjny polor, który przyswoił sobie zarówno podczas studiów, jak i na salonach galicyjskich protektorów przynależących do Koła Polskiego w Wiedniu. Podobną lekkością cechują się wspomnienia Mariana Rosco Bogdanowicza⁴⁶, Kazimierza Chłędowskiego⁴⁷ czy Aleksandra Piskora⁴⁸. Oni jednak pozostawili po sobie protokoły własnych

³⁹ *Ibidem*, s. 333.

⁴⁰ Vide: J.S. Łoś, *Szkice*, s. 24–45.

⁴¹ *Ibidem*, s. 216–232.

⁴² Cf. T. Zawojka, *Wojciech Dzeduszycki i źródła jego historiozoficznego optymizmu*, „Σοφία” 2018, 18, s. 297–309.

⁴³ Srogą ocenę jego własnych postępów wystawił Bobrzyńskiemu po latach Paweł Jasienica. Oceny politycznych wyborów oraz światopoglądu Bobrzyńskiego nie umniejszały wszelako admiracji, jaką Jasienica żywił dla jego prac naukowych. Vide: P. Jasienica, *op. cit.*, s. 189–205.

⁴⁴ *Ibidem*, s. 57.

⁴⁵ Cf. M. Bobrzyński, *Z moich pamiętników*, wstęp i oprac. A. Galos, Wrocław–Kraków 1957.

⁴⁶ M. Bogdanowicz, *Wspomnienia*, t. 1–2, przedm. A. Knot, oprac. J. Gintel, Kraków 1959.

⁴⁷ A. Chłędowski, *Pamiętniki*, t. 1–2, wstęp i oprac. A. Knot, Wrocław 1951.

⁴⁸ A. Piskor, *Siedem ekscelencji i jedna dama*, Warszawa 1959 (w ostatnim rozdziale autor w gawędziarskim tonie kreśli styl bycia oraz liczne towarzyskie przygody Wojciecha Dzeduszyckiego).

życiorysów, kolekcje plotek oraz kroniki towarzyskie. Łoś zaryzykował i „obgadał” wielkie zagadnienia dziejowe.

PODSUMOWANIE

To dobrze, że Jan Stanisław Łoś doczekał się nareszcie monografii. Można sobie tylko wyobrazić, jak trudno było autorce „połapać wszystkie nitki” związane z jego życiorysem – pasjonującym i wielowątkowym. Podolała jednak temu ambitnemu zadaniu. Sukces należy przypisać jej pracowitości, konsekwencji oraz determinacji. Dobrych monografii nie pisze się w dwa miesiące. Paulina Byzdra-Kusz bada koleje losu oraz intelektualną spuściznę profesora Łośa od wielu lat. Nawiązała kontakt z jego bliskimi, przeprowadziła wnikliwe kwerendy archiwalne, zmierzyła się z twórczością swego bohatera oraz przepatrzyła literaturę przedmiotu. W efekcie otrzymaliśmy sprawnie napisaną oraz trafnie skomponowaną syntezę. Ustalenia autorki, jakkolwiek gdzieś narażone na kontestację bądź wymagające suplementacji, otwierają pole do podjęcia dalszych badań oraz dyskusji.

O Łośiu jest jeszcze bowiem sporo do powiedzenia. Jako romanista marzę o zainicjowaniu rozmowy na tematy jurydyczne obecne w jego prozie. Uważam, że byłoby wspaniale, gdyby wyniki badań Pauliny Byzdry-Kusz zachęciły historyków prawa zainteresowanych starożytnością do przyjrzenia się temu, co i jak pan hrabia napisał na temat prawa rzymskiego w różnorodnych jego odcieniach⁴⁹. Z pewnością nie będzie miłe, kiedy o wielkich jurysprudentach epoki klasycznej przeczytają, że to „Rzymianie Bóg wie skąd”⁵⁰. Rozwijamy się jednak również (kto wie, czy nie najbardziej) przez konfrontację z tematami trudnymi. Ja w każdym razie zawsze chętnie wezmę udział w dowolnej dyskusji na temat Jana Stanisława Łośa. Dowodem na to niech będzie niniejszy skromny przyczynek.

REFERENCES (BIBLIOGRAFIA)

Archival sources (Źródła archiwalne)

Archiwum Uniwersyteckie Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II:
Akta osobowe pracowników, Łoś Jan Stanisław (1945–1974), sygn. A-290.

⁴⁹ O tym, że przemyślenia Łośa na temat prawa rzymskiego nie są luźnymi refleksjami ubranymi w szatę felietonu, świadczy rękopis jego studium poświęconego ustawie XII tablic (BKUL, rkps 2726). Vide: J.S. Łoś, *Prawo XII tablic*, „Głos Prawa” 2022, 5, 2, s. 412.

⁵⁰ Cf. P. Masternak, *op. cit.*, s. 172.

Oddział Zbiorów Specjalnych Biblioteki Uniwersyteckiej Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II:
rkps 2695–2744.

Printed sources (Źródła drukowane)

- Bobrzyński M., *Z moich pamiętników*, wstęp i oprac. A. Galos, Wrocław–Kraków 1957.
Bogdanowicz M., *Wspomnienia*, t. 1–2, przedm. A. Knot, oprac. J. Gintel, Kraków 1959.
Cato Marcus Porcius, *O gospodarstwie wiejskim*, przekł. i oprac. J.S. Łoś, Wrocław 1956.
Chłędowski A., *Pamiętniki*, t. 1–2, wstęp i oprac. A. Knot, Wrocław 1951.
Domański J., *Miedzy filozofią a filologią. Wspomnienia*, Warszawa 2012.
Łoś J.S., *Sprawa ukraińska. Wybór pism*, oprac. M. Marszał, S. Wójtowicz, Warszawa 2012.
Łoś J.S., „Świat w mych oczach dwukrotnie się zawalił...”. *Wspomnienia dyplomaty*, red. i wstęp M. Marszał, S. Wójtowicz, posłowie M. Łoś, Kraków–Warszawa 2017.

Studies (Opracowania)

- Byzdra-Kush P., *Privatne lystuvannia polskoho dyplomata Ya.S. Losia z hierarkhamy Ukrain-skoi hreko-katolytskoi tserkvy*, „Ukrainskyi istorychnyi zhurnal” 2023, 5 [Биздра-Куш П., Приватне листування польського дипломата Я.С. Лося з ієрархами Української греко-католицької церкви, „Український історичний журнал” 2023, 5].
Byzdra-Kusz P., *Jan Stanisław Łoś wobec kwestii ukraińskiej (1918–1939): analiza myśli społeczno-politycznej*, Lublin 2010.
Byzdra-Kusz P., *Okupacyjna codzienność dworu ziemiańskiego na Lubelszczyźnie na przykładzie majątku Łosów z Niemiec (1939–1944)*, „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska. Sectio F” 2022, 77.
Domański J., Jońca M., *W drodze na ozorki*, w: *Rozmowy o prawie rzymskim i historii prawa*, red. M. Jońca, Lublin 2021.
Jasienica P., *Tylko o historii*, Warszawa 2009.
Jońca M., *Katedra Prawa rzymskiego*, w: *Księga jubileuszowa z okazji 90-lecia Wydziału Prawa, Prawa Kanonicznego i Administracji KUL*, red. A. Dębiński et al., Lublin 2008.
Jońca M., *Historia prawa w przezroczach*, Gdańsk 2025.
Łoś J.S., *Hellada na przełomie*, wyd. 1, Warszawa 1938 (wyd. 2, Warszawa 1939; wyd. 3, Lublin 2012).
Łoś J.S., *Prawo XII tablic*, „Głos Prawa” 2022, 5, 2.
Łoś J.S., *Recenzje i polemiki*, Lublin 2022.
Łoś J.S., *Rzym na rozdrożu. Studium monograficzne o Katonie Starszym*, wyd. 1, Warszawa 1960 (wyd. II, Lublin 2009).
Łoś J.S., *Sylwetki rzymskie*, wyd. 1, Warszawa 1958 (wyd. 2, Lublin 2007).
Łoś J.S., *Szkice z historii kultury*, Lublin 2022.
Łoś J.S., *Świat historyków starożytnych*, wyd. 1, Kraków 1968 (wyd. 2, Lublin 2013).
Masternak P., *Jan Stanisław Łoś i jego nieudana próba zdobycia habilitacji*, „Zeszyty Prawnicze” 2024, 24, 4.
Michałowski R., *Mediewistyka w Instytucie Historycznym Uniwersytetu Warszawskiego*, w: *Historia na Uniwersytecie Warszawskim. Materiały konferencji naukowej z okazji jubileuszu 80-lecia Instytutu Historycznego Uniwersytetu Warszawskiego*, Warszawa, 21 października 2010 r., red. M. Koczerska, J. Adamczyk, Warszawa 2012.
Pawelec T., *Myśl metodologiczna Marcelego Handelsmana*, Lublin 1994.
Piskor A., *Siedem ekscelencji i jedna dama*, Warszawa 1959.
Zarzycka-Stańczak K., *Z badań nad pierwszym zbiorem pieśni Horacego*, Wrocław 1969.

- Zarzycka-Stańczak K., *Iterum digna legi: przybliżenia wergiliańskie*, Lublin 1995.
 Zarzycka-Stańczak K., *Idem aliter: przybliżenia owidiańskie*, Lublin 1999.
 Zawojka T., *Wojciech Dzieduszycki i źródła jego historiozoficznego optymizmu*, „Σοφία” 2018, 18.
 Zwolski E., *Akcenty propagandowe w poezji augustowskiej*, „Roczniki Humanistyczne” 1966, 14, 3.
 Zwolski E., *Jan Stanisław Łoś*, „Summarius” 1974, 23, 3.

NOTA O AUTORZE

Maciej Jońca – prawnik i historyk sztuki. Miłośnik i popularyzator kultury antycznej. Pracownik naukowy Akademii Łomżyńskiej w Łomży. W latach 2017–2021 kierownik Katedry Prawa Rzymskiego KUL. W latach 2021–2024 wykładowca prawa rzymskiego na Uniwersytecie Szczecińskim. Od roku 2024 wykładowca prawa rzymskiego i cywilnego w Akademii Łomżyńskiej. Kierownik oraz wykonawca grantów NCN. Autor siedmiu monografii i ponad stu artykułów poświęconych prawu rzymskiemu oraz formom jego oddziaływania na świat współczesny. Ekspert Fundacji na Rzecz Nauki Polskiej oraz Narodowego Centrum Nauki.

ABOUT THE AUTHOR

Maciej Jońca – lawyer and art historian. An enthusiast and populariser of antique culture. Researcher at the Łomża Academy in Łomża. From 2017 to 2021 head of the Department of Roman Law at the Catholic University of Lublin. From 2021 to 2024 lecturer of Roman law at the University of Szczecin. Since 2024, lecturer in Roman and civil law at the University of Łomża. Manager and contractor of NCN grants. Author of seven monographs and more than one hundred articles on Roman law and forms of its influence on the modern world. Expert of the Foundation for Polish Science and the National Science Centre.